

EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN'IN KÜÇÜK PAŞA ROMANINDA MEKÂN

SPACE IN EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN'S "KÜÇÜK PASHA" NOVEL

Ayşegül Kayar Muslu¹

Özet:

Roman türünün Türk edebiyatındaki ilk örneklerinde genellikle İstanbul çevresindeki şehir hayatının ele alındığı görülmektedir. Mekânın zamanla İstanbul dışına taşınması, özellikle taşra ve köylerin konu edilmesiyle birlikte köy romanı olarak adlandırılan roman türü gelişmiştir. Köyü konu alan ilk örneklerden sonra kaleme alınan Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa isimli romanı da köy romanı kategorisinde değerlendirilmesi gereken eserlerden biridir. Yazarın ifadesiyle romanda Osmanlı köylerinin gönül parçalayıcı durumu çocuk bir kahramanın gözünden anlatılmıştır. Eser, Karabibik'ten sonra köyü bütün olarak ele alan bir roman olarak değerlendirilmektedir. Romanda köy yaşamına yönelik eğitim, sağlık hizmetleri, yol ve ulaşım, zorlu doğa koşulları, yakacak ihtiyacı ve maddi imkânsızlıklar gibi sorunlar anlatılmaktadır. Romanın baş kahramanı olan küçük çocuğun yedi yaşına kadar İstanbul'da yaşadktan sonra köy hayatına geçmesi ise köy ve şehir hayatını karşılaştırabilmek bakımından imkân sağlamaktadır. Küçük Paşa romanı, mekân olarak köyün insan karakteri üzerindeki etkisini göstermek açısından önemli bir eserdir. Bilhassa köyün gerek doğal koşullar gerekse devlet yönetiminden kaynaklı içinde bulunduğu durum, köylü halkın kişilik özelliklerini açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. Köylerin içinde bulunduğu durum, köylünün geri kalmışlığının nedenlerini açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Paşa, Ebubekir Hazım Tepeyran, köy, roman, mekân

Abstract:

It is seen that the first examples of the novel genre in Turkish literature generally deal with the city life around Istanbul. It is seen that the place has moved out of Istanbul over time, and the novel type called village novel has developed, especially with the subject of rural and villages. Ebubekir Hazım Tepeyran's novel Küçük Paşa, which was written after the first examples about the village, is one of the works that should be evaluated in the category of village novel. In the words of the author, the heartbreaking situation of the Ottoman villages in the novel is told through the eyes of a child hero. The work is evaluated as a novel that deals with the village as a whole after Karabibik. In the novel, problems such as education, health services, road and transportation, difficult natural conditions, need for fuel and financial impossibilities are described for village life. The young child, the protagonist of the novel, has lived in Istanbul until the age of seven, and then moved to village life, providing an opportunity to compare

¹ Öğr. Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, aysegul.kyr@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5550-7357.

Makale Geliş Tarihi: 09.04.2023- Makale Kabul Tarihi: 25.04.2023.

village and city life. The novel Küçük Paşa is an important work in terms of showing the effect of the village as a place on human character. In particular, the conditions of the village due to both natural conditions and state administration have an explanatory quality for the personality traits of the villagers. The situation of the villages and the reasons for the backwardness of the villagers are discussed in an explanatory way.

Keywords: Küçük Pasha, Ebubekir Hazım Tepeyran, village, novel, place

Giriş

Türk edebiyatında Batılı kriterlere uygun ilk roman örnekleri Tanzimat Dönemi'nde verilmiştir. İlerleyen dönemlerde sayı ve nitelik bakımından gelişen Türk romanı, konu bakımından da çeşitlenmiştir. Türk romanı kurgusunun zaman içerisinde mekân bakımından da çeşitlenerek farklı mekânlara yöneldiği anlaşılmaktadır. İlk Türk romanlarına bakıldığında genellikle şehir hayatının değişik cephelerinin ele alındığı ve vakanın şehir mekânlarında geçtiği görülmektedir. Bu şehir ise genellikle İstanbul'dur (Andı, 1996, s. 29). Ancak zamanla Türk aydınları ile birlikte Türk romanı da farklı çevrelere açılmıştır. Bu çevrelerin başında da taşra veya köyler gelmektedir. Özgül (1997), taşraya açılan eserler için “*Anadolu romanı*”, “*memleket romanı*”, “*millî roman*” gibi isimlerin kullanıldığını, daha sonra ise hepsini kapsayacak şekilde “*köy romanı*” denildiğini belirtmektedir.

Türk edebiyatında ilk köy romanı olarak sayılabilecek eserin hangisi olduğu ise bir tartışma konusudur. Andı (1996), köy hayatından ilk bahseden isimler arasında Mehmed Celal'in *Cemile* (1886), *Elvah-ı Sevda* (1891), *Küçük Gelin* (1893) ve *İsyan* (tarihsiz) romanlarının üzerinde durulması gerektiğinden bahsetmektedir. Kavcar (1976), Ahmet Mithat'ın 1985 yılında yayımladığı *Bahtiyarlık* isimli eserinde Anadolu ve köy sorununun büyük bir yer tuttuğunu ve eserin yazıldığı dönemde roman ve hikâye türünün birbirinden tam olarak ayrılmadığını, bu uzun hikâyenin de roman olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Okay (1990) ise *Bahtiyarlık* romanında Ahmet Mithat Efendi'nin Anadolu köy realitesine tam manasıyla yaklaştığını söylemenin mümkün olmadığını ancak romanımızın Türk köyüne ve Anadolu'ya açılışının romantik bir yoldan da olsa bu romanla gerçekleştiğini belirtmektedir (s.115). Bu bakımdan *Bahtiyarlık*, Anadolu'ya açılma, köy ve köylü sorunlarına yönelme bakımından önemli bir eser olarak değerlendirilmektedir.

Özgül (2013), hangi romanlara köy romanı denmesi gerektiğini tartıştıktan sonra yapmış olduğu tanımda köy romanını, tarım kültürünün yaşandığı veya gelişmiş bir yerleşim merkezinde yaşayan ve tarım toplumu özelliklerini muhafaza eden insanların başından geçen olayları anlatan bir tür olarak değerlendirmektedir. Ayrıca yazarın da o çevrenin ve alt kültürün bir ferdi olma özelliği taşıması yahut sonradan kazanması gerekmektedir (s. 133). Bu sebeple merkez figürü bir şehirli olan *Bahtiyarlık* (1885) ve *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1890) gibi eserlerin köy romanı sayılamayacağını belirtmektedir. Buna karşın Paşabey-zâde Ömer Ali Bey'in *Türkmen Kızı* (1889) romanının belirtilen kriterlere uygun olduğunu ve ilk köy romanımız sayılması gerektiğini ifade etmektedir.

Köy romanı denildiğinde ilk akla gelen eser olan *Karabibik* (1890) ise köy romanı adı altında anılan diğer eserlerden köy yaşamını realist hatta natüralist bir yaklaşımla ele alması bakımından farklılaşmaktadır (Argunşah, 2006, s.70). Nabizade Nazım, eserinin okuyuculara seslendiği ön sözünde bunu özellikle şu şekilde belirtmektedir: “*Hakikiyyun mesleğinde yazılmış roman mütâlaa etmemiş iseniz işte size bir tane ben takdîm edeyim.*” (2006, s. 1). Bu yönüyle kendinden önceki örneklerden ayrılan roman, edebî açıdan köy yaşamına yeni bir

gözle bakmaya çalışmıştır denilebilir. Buna karşın eser, bazı otoriteler tarafından roman değil, uzun hikâye olarak nitelendirilmektedir. Özgül (1997) ise eseri figürü ve olayı az zamanı ve mekânı dar, tipik bir klâsik vak'a hikâyesi olarak değerlendirmektedir (s.5).

Edebiyatımızda ilk dönem köy romanlarında köye yönelme düşüncesinin iki farklı etkene bağlı olduğu görülmektedir. Taşraya yönelen merkez entelektüel ilk olarak gerçeklik ve millilik arayışı içindedir. Bu anlayışla kaleme alınan eserlerde dikkati çeken ilk şey bu yazarların realizm ya da millî denilince merkez dışını hatırlamalarıdır. *Karabibik* bu başlık altında değerlendirilmesi gereken eserlerdendir. Merkez entelektüellerinin taşraya açılmaları üzerindeki ikinci etken ise taşrayı aydınlatma ve kalkındırma düşüncesidir. *Bahtiyarlık ve Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanları da bu amaçla kaleme alınan romanlardır (Narlı, 2013, s.290-291). Buradan da anlaşılmaktadır ki edebiyatımızda ilk örneklerinin verilmeye başlandığı dönemlerden itibaren köy, roman türü içerisinde çeşitli sebeplerle yer alan bir mekân olmuştur.

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa (1910)* isimli romanı ise daha geç bir dönemde basılmış olmakla birlikte, benzer kaygılarla kaleme alınan bir diğer köy romanımızdır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde idarecilik görevinde bulunan Tepeyran; Bağdat, Musul, Sivas, Ankara ve Bursa'nın da içinde olduğu on ilde valilik görevini yürütmüş, kısa süreli olarak işleri bakanlığının yanında Cumhuriyet Dönemi'nde de milletvekilliği yapmıştır (Hayber, 1998). Tepeyran, idari görevlerinin yanında çeşitli türlerdeki edebî eserleriyle de edebiyatımıza katkıda bulunmuştur. Bunlar; *Eski Şeyler* (1910/hikâye), *Küçük Paşa* (1910/roman), *Idârî-İçtimai Sanihât* (1915/layiha), *Les fleurs degenerées* (1931/Fransızca şiirler), *Kar Çiçekleri* (1932/Türkçe şiirler), "*Hayatım*"- *Canlı Tarihler I* (1944/hatıra), *Zalimane Bir İdam Hükmü* (1946/hatıra), *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları* (1982/hatıra) şeklinde sıralanmaktadır (Özen & Özen, 2017).

Tepeyran'ın *Küçük Paşa* romanı edebiyatımızda köye yönelen ilk eserler arasında yer almaktadır. Kaplan (1997), *Küçük Paşa* romanını *Karabibik*'ten sonra köylünün hayatı ve problemleri üzerinde duran ikinci önemli eser olarak değerlendirmektedir. Eserin 1910 yılındaki ilk ve daha geniş baskısında yer alan mukaddimede yazar, eserin kaleme alınma sürecindeki kaygıları ve hangi bilinçle okunması gerektiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Yazar, romanın sanat açısından konu dışı sözlerle hikâyenin akışımın kesilmesi bakımından pek çok kusuru bulunduğunu, Anadolu'yu tasvir konusunda ise eksiklerin bulunduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın romanda dönemin Osmanlı köylerinin hazin durumunu bir köylü çocuğunun başında geçen olaylarla aktardığını belirtmektedir (Tepeyran, 1910 akt. Hayber, 1998).

Eser, 1946 yılında yapılan ikinci baskısında yazarın kendisi tarafından sadeleştirilerek Latin harflerine aktarılmış ve sadet haricî olarak görülen kısımlar çıkarılarak kısaltılmıştır (Hayber, 1998). Cevdet Kudret (1971), *Küçük Paşa* romanının ilk yayımlandığı dönemde pek dikkat çekmediğini ancak Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu gerçeklerine yönelen yazarların artmasıyla yeniden keşfedilerek üzerinde durulmaya başlandığını ifade etmektedir. Buna göre eserde köy yaşamına yönelik eğitim, sağlık hizmetleri, yol ve ulaşım, zorlu doğa koşulları, yakacak ihtiyacı ve maddi imkânsızlıklar gibi sorunlar yer almaktadır. Bu sorunların ifadesinde ise yazar gerek çevrenin ve olayların anlatılışı gerekse ruh çözümlemeleri bakımından başarılı bir anlatıma ulaşmıştır. Eserde köy çevresinde bulunan kişilerin konuşmalarının kendi ağız özellikleriyle verilmeye çalışılması da gerçekçiliği sağlamada önemli bir tutumdur. Hayber (1998), *Küçük Paşa*'yı *Karabibik*'ten sonra köyün bütün olarak ele alması, bir tezi savunması,

köy ile şehir arasındaki uçurumu ayrıntılarıyla gözler önüne sermesi, köyün ve köylünün içinde bulunduğu sıkıntılara bilinçli bir şekilde dikkat çekmesi bakımından diğer köy romanları arasında önemli bir yere koymaktadır (s. 51).

Küçük Paşa romanı, yukarıda bahsi geçen hususların yanında aslında bir köylü çocuğu olarak doğan fakat yedi yaşına kadar İstanbul'da bir konakta büyüyerek yine küçük yaşta köydeki ailesinin yanına gönderilen bir çocuk kahraman gözünden köyün ve şehrin bir karşılaştırmasının yapılması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Yazarın, romanı yazma sürecindeki köyün ve köylünün sorunlarını okuyucuya yansıtma gayesi, bu romanda bir çocuk kahraman etrafında gelişmekte ve bu mekânların çocuk zihni üzerindeki algısı verilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan Küçük Paşa romanında yer alan mekânların köy-şehir bağlamında ve başta çocuk kahraman olmak üzere romandaki kahramanlar üzerindeki etkisinin incelenmesi önemli bir husustur.

Küçük Paşa Romanında Mekân

Romanın temel unsurlarından biri olan mekân, edebî eserlerde olay veya durumların geçtiği yerlerin tanıtım veya takdim amacının ötesinde işlevsel bir özellik taşımaktadır. Bu işlevlerin en önde gelenleri ise eserde geçekliğin oluşturulması veya başka bir deyişle ayağının yere basmasını sağlamanın yanında kahramanların kişilik özelliklerini belirlemede temel alt yapıyı oluşturmak şeklinde ifade edilebilir (Tekin, 2016). Mekân, vakanın gerçekleştiği, şahısların ise içinde yaşadıkları ve kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal, ekonomik ve karaktere özgü durumlarını açıklama yolunda da imkânlar sunabilmektedir (Narlı, 2002). Korkmaz (2015), roman gibi gelişmiş anlatım yapılarında mekânı varoluş kaygısı ile ilgili bir duraksama, zamanın sonsuz akışında yitip gitmek istemeyen insanın tutunduğu “dışardaki içerdelik” niteliğinde bir yer olarak tarif etmektedir. Bu tarife göre bireyden ayrı olarak düşünilemeyen mekân, içinde yaşayan insanların algıları ve duygusal gelişimleri ile birlikte şekillenmekte ve değişmektedir.

Mekân unsuru bakımından Küçük Paşa romanı, köyün insan karakteri üzerindeki etkisini göstermek bakımından önemli bir eserdir. Tekin (2016), mekân-insan ilişkisini geniş veya açık mekân düzeyinde anlatan romanlarda mekânın kişilerin kimliğini yönlendiren bir etken olarak kullanıldığını ve edebiyatımızda bu anlayışın uygulandığı iki tipik örneğin ise *Küçük Paşa* ve *Yaban* romanları olduğunu belirtmektedir. Bu romanlarda Anadolu coğrafyası yoksul, acımasız ve sert bir portreyle çizilirken burada yaşayan insanlar ise bir kader gibi bu şartlara katlanmaktadırlar. *Küçük Paşa* romanında, köyde yetişmiş olan Selime karakteri İstanbul'a, İstanbul'da yetişmiş Salih ise köye gönderilerek bu iki mekânın kişiler üzerinde yarattığı etkileri görme ve karşılaştırma imkânı yaratılmıştır.

1. Algısal Mekânlar

Korkmaz (2015), algısal mekânları kişi-yer ilişkisini sorunsal bir açıyla yansıtan, dönüştürülmüş, anılaşırılmış yerler olarak tarif etmekte ve bu türdeki mekânların yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran ve kişinin iç dünyasını yansıtan yerler olduğunu ifade etmektedir (s.13). Mekânın kahramanların algıları üzerindeki etkisini simgesel bir işlev olarak değerlendiren Kıran ve Kıran (2011) ise kişileri olayların geçtiği uzama bağlayan ilişkiye göre mekân algısının değişebileceğini, bir kahraman için bir kentin cennet veya cehenneme dönüşebileceğini ifade etmektedir (s.249). Bu yönüyle algısal mekânlar somut gerçekliklerinin yanında kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını anlamada okuyucuya ipuçları vermektedir.

Küçük Paşa romanında yer alan algısal mekânlar ise karakterlerin ilk kez karşılaştıkları mekânlarla gönderilerek buraların mekâna yabancı kişiler tarafından değerlendirilmesi yönüyle dikkat çekmektedir. Söz konusu mekânlar ise İstanbul'da bulunan zengin bir konak ve Anadolu'da bir köy çevreleridir. Roman boyunca okuyucu hem kahramanların gözünden hem de kendi gerçeklikleri açısından bu iki mekânı çeşitli yönleriyle karşılaştırabilmektedir.

Romanın ana mekânlarından olan İstanbul'da olaylar zengin bir konak olan, bazı yerlerde Nişantaşı konağı olarak da anılan Suat Paşa konağında geçmektedir. Bu konakta Suat Paşa ve kardeşi Dilaver Bey, eşleri Naime Hanım ve Nüzhet Hanım'la birlikte yaşamaktadır. Konakta ayrıca çeşitli konularda görevli çok sayıda hizmetli bulunmaktadır. Bu durum konağın zenginlik derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Bunların yanında ayrıntılı iç mekân tasvirlerine rastlanmamakla beraber bazı bölümlerde belirtilen İran halıları, atlas yorganlar ve değerli taşlardan süs eşyaları da konağın zenginlik derecesini göstermesi bakımından önemli ayrıntılardır. Romanın köy kökenli karakterlerinden olan Selime ise Dilaver Bey'in hamile olan eşi doğum yaptıktan sonra bebeğe sütannelik yapması için Anadolu'nun bir köyünden getirilmiştir. Selime bu dönemde yeni doğum yapmıştır ve Salih henüz kırk günlüktür. Salih büyüyene kadarki süreçte konak, Selime çevresinden anlatılmaktadır.

Konak, Selime için bir geniş mekân özelliği taşımaktadır. Romanda geniş mekânlar, kısaca içtenlik mekânları olarak değerlendirilmektedir. Bu tür mekânlar uyumun ve huzurun mekânlarıdır. Kahraman burada kendini güvende, kimliği ve varlığını koruma altında hisseder. Mekândaki genişlik algısıyla bireyin varlığı içten dışa doğru açılır (Korkmaz, 2015). Selime'nin konağa gelişinin anlatıldığı yerlerde karakterin adeta yeni bir dünyaya açıldığı ve bu yenilik karşısında heyecanla karışık tedirginlik hissettiği görülmektedir. Selime'nin konak karşısındaki heyecan ve tedirginliği kendisine ayrılan odayı gördüğünde sevince dönüşmektedir. Şüphesiz köyde yaşadığı, tamamı tek göz bir evden sonra yalnız kendisine ait, refah bir odaya sahip olma düşüncesi adeta bir cennet gibi Selime'nin dünya üzerinde hayal edebileceği güzelliklerin ötesindedir. Selime'nin konağı cennete benzeten düşünceleri, hamamı gördüğünde daha da kuvvetlenmiş ve bunu bir derece daha ileri taşımıştır: "*Kurnanın gümüş gibi beyaz, parlak iki musluğunun birinden sıcak, diğerinden soğuk su aktığını görünce, süt bal akan cennet çeşmeleri gibi, karşıdaki kurnanın musluklarından da bal pekmez şerbetleri akacağını zannedecek kadar şaşı.*" (s. 24).

Konağın Selime için bir geniş mekân olmasındaki etkenlerden biri de, Selime'nin kendini kısa sürede konaktaki herkese sevdirmesi gösterilebilir. Böylelikle Selime'nin köylülüğe has kaba ve gülünç tavırları da bu sayede görmezden gelinmektedir. Hatta bu tavırları sebebiyle Selime'nin odası bütün cariyelerin toplandığı küçük bir eğlence merkezi hâline gelmiştir: "*Konak içinde bütün cariyeler için Selime'nin odası bir mahalle kahvesi olmuştu.*" (s. 27). Bu sayede konak, Selime için kabul gördüğü yeni, fiziksel ve algısal olarak da daha büyük bir mekândır. Burada statü bakımından üst düzey kişilerle tanışabilmiş ve bu kişilerin yaşam standardı içerisinde kendisine bir yer edinebilmiştir.

Selime'nin bu yeni yaşam tarzı içerisinde görüntüsünde de birtakım değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler, Selime'nin konakta bulunduğu sırada İstanbul'da Nişantaşı Karakolunda askerlik yapan kocası Ali'nin gözünden ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ona göre diğer köylü kadınlardan hiçbir farkı olmayan Selime artık kıskanılacak kadar güzelleşmiştir. Köyde daima açık havaya maruz kaldığı, yaz kış ağır işlerle uğraştığı ve güneş yaktığı için pek esmer olan yüzü, pişirgeç gibi pürüzlü ve siyah olan elleri ve bir deri bir kemik görüntüsü kaybolmuştur. Konakta yiyeceğin bolluğu, uyku ve rahatının

yerinde olması bakımından Selime'nin eli yüzü ağarıp tombullaşmış, yanakları dudakları kiraz gibi kızarmıştır. Vaktiyle kolunda sallanan bilezikler şimdi boğum boğum halkalanan etlerin arasına gömülmüştür (s. 39).

Selime konakta yaşadığı değişim ve gelişimlere karşın köy insanının bir temsilidir ve romanda özellikle din ve devlet konusundaki bilgisizliğine dikkat çekilmektedir. Selime her gece yatağa girdiğinde *“Yattım sağıma, döndüm soluma, melekler gelsin yanıma şahat olsun dinime imanıma.”* (s.27) şeklinde dua ederek *“cehaleti kadar derin bir uykuya”* dalmaktadır. Bu bölümde Selime'den hareketle köylerdeki okulların durumuna değinilmektedir. Selime'nin burada söylediklerinden hareketle köylerde eğitimin imamlar tarafından ve basit dinî vecibelerin öğretimi üzerine yürüdüğü fakat bu eğitime de ancak perşembelik denilen ücreti vermeye gücü yeten ailelerden birkaç çocuğun devam edebildiği, köylerdeki mektep binalarının ise eğitim amacının dışında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kısımda ayrıca, anlatıcı tarafından yalnız Selime'nin köyünde değil Anadolu'nun neredeyse tüm köylerinde okulların ve eğitimin durumunun aynı olduğu belirtilmektedir.

Henüz kırk günlük olarak geldiği konakta Salih'in büyümesiyle birlikte konak, artık Salih çevresinde anlatılmaya başlanmıştır. Salih'in başlangıçta konağa ait olma çabası ile Haldun'un hareket ve davranışlarını taklit ettiği görülmektedir. Ancak Suat Paşa'nın Salih'i evlatlık olarak kabul ettiğini söylemesi üzerine Salih, artık konaktaki herkes tarafından konağın bir ferdi olarak görülecek ve kendisine *“Salih Bey”* diye hitap edilecektir.

Suat Paşa'nın Salih'i evlatlık edinmesinden sonra ölümüne kadar geçen süreçte konak Salih için bir geniş mekân özelliği göstermektedir. Haldun'un konaktan gitmesi ve Ali'nin askerliğinin bitmesi üzerine Selime'yi konağa ve İstanbul'a bağlayan hiçbir şey kalmaz ve köye dönmeye karar verirler. Bu bölümde Selime ve Ali'nin bütün zorluk ve olumsuzluklarına rağmen köyden *“vatan ve yurt”* olarak bahsetmeleri dikkat çekicidir: *“Koğulduktan sonra gitmektense şindiden gidip kişi düşelim; ben ne olsa durmam. Birçok paramız da birikti; memlekâte gidelim, mu gadar yeter. Yurdumuzu yuvamızı onarıp baba çirasını yahalım; ata yuvasını şenlendirelim.”* (s. 41).

Bundan sonra Salih, Suat Paşa'nın evlatlığı olarak konakta kalmış, Selime ve Ali ise köylerine dönmüştür. Ancak Suat Paşa'nın vefatından sonra Salih için bir geniş mekân olan konak artık bir dar mekân görünümü kazanır. Naime Hanım'ın Suat Paşa'nın ölümünden sonra ilk yaptığı iş Salih'i köyüne göndermektir. Dolayısıyla konak, Salih için yalıtımını ve koruyuculuğunu yitirmiş dar bir mekândır (Korkmaz, 2015).

Salih'in İstanbul'dan ayrılıp babasının köyüne gidene kadarki yolculuğu gerek kullanılan ulaşım araçları gerekse yolların durumu açısından İstanbul-köy geçişini yansıtmaktadır. Yolculuk boyunca yol, mekân ve ulaşım araçlarının hem algısal hem de fiziksel olarak giderek daraldığı görülmektedir. Buna göre Salih, ilk olarak Haydarpaşa'dan on beş vagonlu bir trenin üçüncü sınıf bir vagonuna bindirilir ve yolculuk Eskişehir istasyonuna kadar demir yolu üzerinde devam eder. Bu yolculuk sırasında Salih'in düşüncelerinin de İstanbul ve konaktan yavaş yavaş köye yöneldiği görülmektedir. Bu kısımda konağın hizmetçilerinden biri olan Kamil'in anlattıklarından hareketle Salih'in hayalindeki köyün nasıl bir yer olduğu anlatılmaktadır.

Kâmil'in her zaman söylediği veçhiyle, tepeleri bulutlara erişen dağların eteklerinde başlayıp göz görebildiği kadar uzayan yeşil tarlaların kıyılarında, ulu ağaçların altında beyaz köpüklü berrak sulu çayların kenarlarında gezecek, zıp zıp sıçrayan arka ayakları üstünde kalkıp birbirleriyle oynaşan uzun kulaklı

keçi yavrularını seyredecek, ürkütecek, çiçekten çiçeğe konup uçan beyaz, kırmızı, sarı kelebekleri kovalayacak... (s. 65).

Salih, kendi köyüne varana kadar çevresinde gördüklerinden hareketle köyün nasıl bir yer olduğunu tahmin etmeye çalışacaktır. Salih'in köy yolculuğu sırasında konakladığı duraklardan biri olan Eskişehir'den sonra yolculuğun şeklinin de değiştiği görülmektedir. Bir yük arabası üzerinde dört gün süren bu yolculuğu Salih dört yıllık bir kürek mahkûmluğu olarak değerlendirmektedir (s. 66). Bu dört günlük yolculuk boyunca Salih'in köyle ilk teması ve izlenimlerine dair bilgilere de rastlanmaktadır. Bu ilk izlenimlerin daha çok koku ve tat duyularına yönelik olması dikkat çekmektedir.

Akşamları indikleri köyler de bir nevi seyyar işkence aleti demek olan arabalardaki rahatsızlığa rahmet okutacak kadar azaplı oluyordu. Senelerden beri ocaklarında tezek ve ot kökleri yakıla yakıla, bunların dumanlarına mahsus kokular, ebediyen yok olmayacak kadar taşına, üzerlerini örten ağaç ve çalı çırpıya sinmiş, bütün tavan ziftlenmiş gibi siyahlanmış, köy odalarının yıllanmış sakinleri olan bitler, pireler, yalnız böyle yaysız, her tarafı kağşamış yük arabası içinde büzülerek bütün vücutları çırpıla çırpıla berelenerek kımıldamaya mecalleri kalmayan yorgun yolcuların tahammül edebildikleri kadar izaç ediyorlardı. (...) Salih, kurtlanmalarına mani olmak için içlerine katran dökülen kuyuların acı sularını içmeye mecbur oldukça Nişantaşı konağının yatak odasındaki küçük sürahi içinde bulunan karakulak suyu ile parlıyor gibi tahayyül ederek içini çekiyor (...)" (s. 66-67)

Salih'in köyüne varmadan önceki son durağı ise köyün bağlı bulunduğu liva merkezidir. Buradaki kısa duraklamadan sonra devam eden yolculuk daha çilelidir. Köye giden yol yük arabasının giremeyeceği kadar dardır. Bu yüzden Salih ve beraberindekiler at ve eşek üzerinde, kara taşlı dağların, derelerin, sarp ve bazı mevkiilerde tehlikeli uçurumlara tırmanan çığırlarından geçerek ve daima yükselerek yol almaktadır (s. 69). Salih'in ise bu yolculuktan son derece korktuğu görülmektedir.

Yolculuğun bu kademesinde kafiye rehberlik eden Recep'in köy yolları hakkında söyledikleri, devletin yük arabaları için yeni yollar yapmasına karşın bu yolların neden kullanılamayıp eski yolların kullanılmaya devam edildiğini açıklamaktadır.

Bu eski yollar, böyle çetin emme, yeni yollar da bir şey değil. Hele biraz yağmur yağdı mı sen ol da üstüne bas, ağzına mı düşmüş; yüklü beygir kannına kadar çamura batar, gömülür. Bence bu sarp, dar çığırlar, o geniş yollardan, geçilmez gömüklerden eyidir. Yol geniş, ne faydası var? Üstünde hora tepecek değiliz ya (s. 70).

Buralarda yeni yapılan yollara aldanıp gitmek pek oynak karı arhasına düşmeye benzer. (...) Âdem babamızın ayağı dohanmış olan bu eski yollar, taşlıdır emme, hayvanın ayağı sağlam mı korhma sür, get; ne çamır, ne gömük (s. 71).

Eski köy yollarının tarifinde Âdem peygamberin ayağının bastığını belirten ifadeler, bu yolların ne kadar eski olduğunun anlaşılmasında önemli bir ipucudur. Bu bilgiler aynı zamanda romanın çeşitli yerlerinde de vurgulandığı üzere devletin köylere yeterli hizmeti götüremediğinin bir ispatı olarak sunulmuştur. Salih'in köyünün tasvir edildiği kitabın ilk cümlelerinde de devletin bu tutumu açıkça ifade edilmiştir: "*Anadolu'da bir köy... Bir buçuk yıl evveline kadar zorba hükûmetin asker almak, vergi tarh ve tahsil etmek lazım geldikçe*

hatırladığı köylerden biri.” (s. 7). Henüz romanın başlangıcında sarf edilen bu ifadeler o dönemde devletin köyleri tamamen gözden çıkardığı ve yalnız ihtiyaç duyulduğunda hatırlanan yerler olduğunu göstermektedir.

Sonuçta yazarın bilinçli bir şekilde seçtiği yol ve ulaşım aracı özellikleri İstanbul'dan köye doğru uzanan ve İstanbul'dan uzaklaştıkça kademe kademe şehrin zenginlik ve kolaylığından da uzaklaştığını gösteren bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Tablo 1. İstanbul'dan köye yolculuğun aşamaları

İstanbul (Haydarpaşa)		Eskişehir		Liva merkezi
+		+		+
Tren	→	Yük arabası	→	At ve eşekler
+		+		+
Demiryolu		Yük arabasının sığabildiği köy yolları		Yük arabasının sığamayacağı kadar dar dağ yolları

Bu yolculuk sırasında geçip gördükleri yerler ve romanın başında “Anadolu’da bir köy...” ifadesiyle tasvir edilen köylerin özellikleri dikkate alındığında, o dönemde Anadolu’daki köylerin şekillenmesi ve mevcut durumlarını kazanmasındaki etkenler temelde iki nedene bağlanmaktadır:

1. Doğa şartları
2. İdari şartlar

Roman boyunca, köylülerin zorlu doğa ve kış şartlarına uyum sağlamak ve yaşamlarına devam etmek için verdikleri savaş anlatılmaktadır. Öyle ki bu köylülerin evleri de verdikleri bu savaşı özetler niteliktedir. Yazar bu evlerin bırakın yaşayanlara yurt olmak, ölümlere mezar olmak için bile elverişli olmadığını belirtmektedir. Köylüler şiddetli ve uzun süren kış sebebiyle evlerini bir uçurumun dibine yapmıştır. Ara sıra bu uçurumdan yuvarlanan kayaların iki yanına birer duvar örerek ev yapmakta, doğa şartlarının getirdiği zorluklar içerisinde kendilerine bir yaşam alanı oluşturmaya çalışmaktadır (s.8-9). Salih’in bundan sonra yaşayacağı ev de bir duvarı dağın uçurumu olan bu köy evlerinden biridir ve ilerleyen kısımlarda ayrıntılı tasvirine yer verilmektedir.

Köylerin devlet yönetimi içerisindeki durumu ise yazarın ifadesine göre en genel anlamda ihmal edilmişliktir. Devlet ne yazık ki zaten doğayla savaşan bu köylere merkezî imkânları götürmek şöyle dursun, aklına geldikçe ve ihtiyaç duydukça bu yerlerden vergi ve asker toplayıp sonrasında yine kendi kaderine terk etmektedir. Özellikle devlet yönetimiyle ilgili aksaklıkların ifade edildiği kısımlarda kendisi de devlet idaresinde görev yapmış olan yazarın şahsi yorumlarına da rastlanmaktadır.

İnsan sığınakları oldukları, ancak kapıları önüne kışın karlar, yazın gübreli çamurlar içinde görülen çıplak insan ayakları izlerinin yardımıyla anlaşılabilir bu pek miskin taş, toprak, çalı, çırpı yığınlarından hane diye vergi almak, bu acıklı manzaraları görüp de bir iyileştirme çaresi düşünmemek, asırlar da geçse affolunmaz bir cürümdür (s. 8).

Salih'in gözünde gittikçe uzayan bu çileli yolculuktan sonra kendi köyüne vardığında zihninde canlandırdığı köy hayali adeta kaybolur ve derin bir hayal kırıklığına uğrar. Salih için yolculuk boyunca geçtiği mekânlar daralıp labirentleşmiştir. Fakat en sonunda kendi köyüne ulaştığında ise buranın yolda gördüklerinden çok daha vahim bir yer olduğunu görür: "*Salih'in en güzel köy olmak üzere tasavvur ettiği köyün hayali bir serap gibi uçu. Zavallı küçük Paşa, bu köyü beş gündür geçip hiç beğenmediği köylerin hepsinden daha harap, daha sefil, daha kötü buldu.*" (s.78).

Buradan sonra Salih'in babası Ali'yle birlikte köy sokaklarından geçip kendi evine doğru gidişi kademe kademe anlatılmaktadır. Bu kısım ayrıca Salih'in yavaş yavaş kendi labirenti içerisine gidişini de temsil etmektedir. Önce Salih'in gözünden köy evlerinin yıkık duvarları ve pis sokakları anlatılır.

Ali'nin evimiz diyerek gösterdiği evin ilk olarak kapısı tasvir edilmektedir. Evin giriş kapısının harap görüntüsü ve Salih'te uyandırdığı duygular, ilerleyen süreçte Salih'in bu kapı arkasında yaşayacakları hakkında ipuçları vermektedir. Ali'nin sağ omzu ile ittikten sonra kapının çıkardığı gıcırtilar ise Salih'in hayatına mal olacaktır.

Yıkıklarının büyük yaprakları ile örtmeye memur edilmiş gibi üzerine bir asma kabağının kolayca çıkıp uzandığı alçak ve harap duvara dayanmış olan bir kapıyı gösterdi. Evvelce başka vazifeler ifa ettikleri her birinin üzerindeki çivi deliklerinden, kıvrılıp yatmış paslı çivilerden anlaşılan tahta parçalarının mümkün olduğu derecede uygun şekilde yan yana getirilmelerinden vücuda gelen bu kapı Salih'i pek üzdü (s.82-83).

Bu aşamadan sonra evin içi ile ilgili unsurların İstanbul'daki konak ile karşılaştırılarak verilmesi iki mekân arasındaki farkın anlaşılması bakımından önemlidir. Bu hususta köy evinde ilk dikkat çeken husus evin küçük pencereleri ve uçurum dibine konumlanmış olması dolayısıyla karanlık oluşudur.

Yattıkları yerde bir ocakla bir pencere, ahırda ve ambarda yalnız birer küçük pencere vardı. Bu ev, köyün en kullanışlı evlerinden sayılırdı (s.85).

Avluya açılan ve çerçevesine bıldıır yapıştırılıp yaşa dayanması temin olunan, hem de biraz şeffaflandırılan kaba kâğıtları yırtılmış, delinmiş olan pencere, tamamıyla açık olduğu halde odadan içeriye giren ışık yalnız pencere önünü biraz aydınlatıyor, ayağa kalkmış bir mezar gibi simsiyah duran ocak içindeki kül üstüne bacadan düşen ışık, orayı kar yağmış gibi ağartıyordu (s.86-87).

Bundan böyle 'evimiz' diyeceği, bu karanlık evle içindekilerin her hali hüznü veriyordu (s.89).

Köy evinin karanlık ve soluk renkli olmasına nispeten İstanbul'daki konak aydınlık, beyazın yanında canlı renkleriyle tasvir edilmiştir. Bunun en güzel örneği Salih'in konağı hayal ederek kendini avutmaya çalıştığı bölümdür. Bu kısımda Salih, hayali olarak konağın odalarında dolaşmaktadır.

Konağın selamlık kapısından girdi. *Kırmızı* cepkenli Abdi Ağa'yı boyalı bıyığıyla meşgul buldu. Muhteşem *mermer merdiven* basamaklarını bacaklarının eski kuvveti ve çevikliği ile ikişer ikişer sıçraya sıçraya çıktı. Kıymetli eşyaları ve süsleri ile göz alan büyük salonda hızlı bir devir yaptı, merhum Paşa Baba'nın tabii büyüklüğünde yapılmış tasviri önünde durdu. Küçük *yaldızlı* sandalyelerden birini bu resmin altına yanaştırarak birçok defa

öptü. Çini soba çtırdayarak yanyor, *beyaz* maden kapağının bir çift turna gözü gibi ki deliğinden *kırmızı şuleler* görünüyordu.” (s.153-154)

Salih’in köy evinde geçirdiği ilk gecenin sabahında ev hakkındaki düşünceleri de yine evin karanlık oluşu üzerinde yapılan benzetmelere dayanmaktadır. Buna karşın aynı gün açılan Salih’in İstanbul’dan getirdiği sandık ise adeta İstanbul’a ait aydınlık ve renkleri de içinde saklamaktadır. Sandıktaki bu renkli ve parlak eşyalar ise en çok Haçça’yı kendine hayran bırakmıştır.

Hatta en güzel uykulara bile mezar olan şu karanlık kulübede, ... her iyi şeyden mahrum olmaya ebediyen mahkûm edilen bu kötü evde, iyi bir düş görmek bile mümkün olmayacağını anlamaktan müteessir gibi, kederle doğrudu, gerindi ve esnedi (s.92).

Haçça’yı en çok kırmızı renkli ve parlak şeyler, bilhassa üniforma bohçasının atlası ile kılıcın sırmalı kayışının püsküllü, tırtıllı apoletleri büyülüyordu. Püsküllü apoletleri okşadı, atlası birkaç kere okşadı. Bu parlak ipek kumaş üzerinde nasırlı elinin kaymadığını görünce bohçanın bir köşesini daha az pürüzlü olan yanağına sürdü. Bunu gören Ali güldü: “Bohçadan yüzüne kızılık mı sürmek isten, onun boyası hastır, çıkmaz, senin bildiğin kırmızı astardan değil.” (s.95).

Köy evi ile konak arasındaki bir diğer farklılık ise koku unsuruna ait farklılıklardır. Konaktaki lavanta kokulu odalara karşılık, köy evinde yaşanan yer ve ahırın yan yana olması dolayısıyla kapı her açıldığında eve ahır kokusu dolmaktadır.

Köy evinde ahır ve muhtelif kirli eşyaların kokusu yanında Salih’in üvey kardeşi Mevlut da kötü koku kaynağıdır. Annesi tarafından karnı doyurulmak dışında pek de fazla ilgilenilmeyen bu çocuk, tipik bir köy çocuğu olarak değerlendirilebilir: “*Biraz sonra daha evvel uyanıp başucuna çömelerek mirliva setresinin parlak düğmelerini okşamaya başlayan kirli Mevlut’un çıkarmaya başladığı iğrenç kokular amonyak ruhu gibi tesir ederek gözlerini açtı.*” (s. 92).

Roman boyunca pis kokması ve kirli görüntüsüyle bahsedilen Mevlut, ilerleyen süreçte Salih’le aynı yatağa verilecek ve Salih için bu köy evi giderek kaçacak yer arayacağı bir hâle dönüşecektir.

Köy, genel anlamıyla Salih için tipik bir dar mekân özelliği taşımaktadır. Romanın başkahramanı olarak köyün Salih üzerinde böyle bir etkiye sahip olması temelde üç nedene bağlanabilir:

1. Salih’in her gittiği yerde üvey evlat konumunda olması ve dolayısıyla aile sevgisinden uzak oluşu,
2. Köyün fizikî, idari ve doğal şartlarının oldukça zorlayıcı olması,
3. Salih’in köye gelişinden sonra başlayan ve biyolojik olarak da zayıflamasına neden olan hastalık.

Salih’in İstanbul’da evlatlık olarak bırakılıp Selime ve Ali’nin köye dönmesinin ardından, Selime’nin İstanbul’da gayrimeşru bir ilişki yaşadığına dair isimsiz bir mektup gelmesi üzerine Ali, Selime’yi boşamıştır. Bu süreçten sonra Ali, Haçça ile Selime ise Kamber Ağa ile evlenerek birer ikişer çocuk sahibi olmuştur. Bu sebeple Ali ve Selime anne baba olarak asla bir araya gelemeyen iki kişi olmanın yanında artık üvey anne, üvey baba ve üvey kardeş

faktörü devreye girmiştir. Dolayısıyla Salih ne babasının evinde ne de annesinin yanında istenmemektedir.

Roman boyunca Salih, annesinin evine yalnız bir kez gidebilmiştir. Salih'in, burada Kamber Ağa'nın oğlu Memiş'le kavga etmesinin üzerine Salih'in bu eve gelişi Kamber Ağa tarafından kesin bir dille yasaklanmış ve Salih'in içinde yeşeren anne sevgisi de böylece kaybolmuştur. Salih'in bir anne şefkatine ihtiyaç duyduğunun ifade edildiği bölüm, köyün bu küçük çocuğu pek çok yönden mahrum bırakan bir mekân olduğunu anlamada önemlidir.

O evde Haçça'nın yerine Selime'yi bulsa, ara sıra yüzüne böyle bir çift şefkat kaynağından fışkıran damlalarla ıslak yüzler dokunsa, bu sefil köy hayatından belki bu derece çabuk soğuyup nefret etmeyecekti. Korkunç bir uçurumun dibindeki bu kötü köyden bu karanlık evden kaçmak kurtulmak istediği zamanlar, 'canım, ciğerim, yavrum' diyen ana kollarıyla kucaklansa kendisini bu kadar yalnız bulmaz, yüreğini üzüntü ve umutsuzluğa bu kadar çabuk teslim etmezdi." (s. 106)

Diğer taraftan Salih'in durumu baba konusunda da konaktakine benzer bir süreç göstermiştir. İki mekânda da baba faktörünün ortadan kalkması sonucu Salih, üvey anne tarafından istenmemiş, köyde ise Haçça tarafından hırpalanmıştır. Konakta Suat Paşa'nın ölümüyle başlayan ve Salih'in köye gönderilmesiyle sonlanan süreç, köyde de Ali'nin askere alınması ve kendinden bir daha haber alınamaması üzerine gelişecektir. Ali köyden ayrılır ayrılmaz Haçça'nın Salih'e karşı tavrı da tamamen değişmiştir. Bu saatten sonra Salih'e "evde sarf olunacak suları çeşmeden taşımak, Güssün'ün beşiğini sallamak, kirli bezlerini yıkamak yaşlı çalı çırpı, tezek ile tutuşuncaya kadar ocağı zayıf ciğerleriyle köriklük etmek, ineği öküzleri sulamak, Mevlut'u gezdirmek, pek çamurlu yerlerde sırtına bindirip çıplak ayaklarıyla yere bastırmamak" (s. 129) gibi bir çocuğun yerine getiremeyeceği görevler vermektedir. Fakat en vahimi ise Haçça'nın Salih'e karşı şiddet uygulaması ve içten içe bundan zevk almasıdır.

Salih'in vücudu sebepli sebepsiz yediği dayakların bıraktığı siyah berelerle kaplan postuna dönmüş olduğu halde şikâyet etmiyor, bir aman bile dememeye çalışıyordu. Haçça Salih'i dövmekten başka, onun feryadından da başka zevk duyuyordu. Birinin tadını eli çıkarıyor, diğerinden kulakları hoşlanıyordu. ... Bir tokattan aman diye bağırmasa ikincisi yetişiyor, bağırır ağlarsa iki tokat indiriyordu (s.136).

Buradan da anlaşılmaktadır ki köy Salih için yalnız duygusal olarak değil fiziksel olarak da zarar gördüğü bir mekân olarak, karakteri baskılayan ve kaçma arzusu uyandıran bir dar mekândır. Salih'in köyden kaçma arzusuna karşılık gidecek bir yerinin olmayışı da onu bu mekâna bağlayan sebeplerden biridir: "Karşılığı, bir kuru ekmekten ibaret olan bu işkencelerden kurtulmak için Salih'in aklına gelen çarelerden birincisi ve sonuncusu bu köyden kaçmaktı. Fakat nereye? Koca dünyada o küçük vücudun sığınabileceği zulümlerden uzak olarak yaşayabileceği yer neresiydi?" (s.134).

Köyün Salih üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de doğal şartlardır. Kış mevsiminin köy üzerinde yarattığı etki Osmanlı ülkesindeki istibdat zulümlerine benzetilmektedir (s.141). Bu mevsimde tüm köylüler gibi evlerine kapanan Salih ve Haçça'nın uzun kış gecelerinde bir arada yaşamak zorunda kalmaları ise bir hapis hayatını andırmaktadır (s.151).

Romanda köy yaşamına dair önemli bir ayrıntı da çocuklara verilen mayıs toplama görevidir. Salih, diğer vazifelerine ek olarak bütün köy çocukları gibi mayıs toplamaya

gönderilir. Ancak pis şeylere dokunamayacağını söyleyince Haçça tarafından azarlanır. Burada Haçça tarafından söylenen sözler köylülerin yaşamlarını devam ettirme konusunda dilediklerini seçme şanslarının olmadığını ve devlet otoritesini göstermek adına dikkat çekicidir: “*Hele şu pis pasahlının gevelediği lafa bah! Bir köylü uşağının eli ayağı her şeye dohanır. Onun elinin girmeyeceği şey yalnız zaptıye heybesidir, dohanmayacağı şey de çeçlerin üzerine vurulan mültezim damgasıdır. Hele şu uyuz it eniğine bah, elini mayısa dohunduramazmış!*” (s. 132).

Nitekim Salih, istemeye istemeye eline bir tepsi tutuşturulup gönderildikten sonra köy çocuklarının büyük bir iştah ve maharetle ineklerin peşinde dolaşıp mayıs topladıklarını görecektir. Bu durum ayrıca köylülerin kış mevsimini geçirebilmeleri için bir mecburiyet olarak değerlendirilmelidir.

Köylerden asker toplanması ise hem devletin köy üzerindeki otoritesini göstermekte hem de çalışan ve evi geçindiren kişilerin askere gönderilmesinin ardından geride kalanların geçimlerini ancak kıt kanaat devam ettirebildikleri görülmektedir: “*Yurtseverlik hislerinin insanları ne kadar büyük fedakârlıklara katlandırıldığını anlamak için her şeyden önce köylere gitmeli. Köylülerin çoluk çocuğu, genci ihtiyarı, kadını erkeği ile nasıl didiştiklerini, sefaletle açlığa, zulme nasıl göğüs gerdiklerini görmelidir.*” (s. 146).

Köyde mevsim ve yaşam şartlarının zorluğu Salih’in hastalanmasına da sebep olmuştur. İstanbul’daki konakta en ufak bir hastalık belirtisinde hekim çağırıldığına şahit olan Salih, yaşamını daha da zorlaştıran acı öksürüklerine bir çare olması düşüncesiyle Haçça’ya köye hekim gelip gelmediğini sorar. Salih’in bu soruya aldığı cevap devlet idaresinin eğitim ve yol hizmetlerinin yanında sağlık hizmetlerini de Anadolu köylerine ulaştıramadığının bir göstergesidir.

Haçça, ‘Sös!’ dedi. ‘Hıra oğlan, ağzını hayra aç. Burada hekimin ne işi var?’ zira hekim adı köylü kulağına bir sıhhat muhafızı gibi değil, insan suretinde bir Azrail ismi gibi geliyordu. Liva merkezlerinin bazılarında bulunan belediye hekimleri köylere ancak katil ve pek ağır yaralama gibi hadiselerde savcı ve zabıta memurlarıyla geldikleri için köylüler, hekimleri ölü hayvan leşleri üzerine konan akbabalar gibi telakki ederdi (s. 130).

Hekimden mahrum bir köyde hastalığı gittikçe ilerleyen ve öksürükleri dayanılmaz bir hal alan Salih, öksürürken ses çıkardığı ve Güssün’ü uyandırdığı için de azarlanır ve hırpalanır. Bir gece yine şiddetli bir şekilde öksürmeye başlayan Salih, kapı önünde öksürmesi için hırpalanarak dışarı atılır. Dış kapının gıcirtısının Haçça’yı kızdıracığından korkan Salih tekrar içeri giremez ve daha önce yaptığı gibi üç ev ilerideki İmam’ın ahırına gidip orada uyumak ister. Bu kısımda ayrıntılı tasvirlerine yer verilmeyen bu ahır Salih için rahatça öksürebileceği “*sükûn dolu sığınak*”, bir kaçış mekânı olarak görülmektedir fakat Salih, İmam’ın ahırına ulaşmadan kurtlar tarafından öldürülür. Salih’in dokuz yıllık kısa yaşamında hiçbir mekâna ait olamayışı romanın son cümlelerinde etkileyici bir şekilde ifade edilmiştir: “*Zavallı Küçük Paşa, Suat Paşa konağında küçük bir köpek kadar olsun bir yer tutamadığı gibi, köy mezarlığında da iki arşınlık bir çukur işgal edemedi.*” (s. 167). Bu cümleler Salih’in dar mekânlarda geçen hayatını da özetler niteliktedir.

2. Çevresel Mekânlar

Çevresel mekânlar, daha çok olay merkezli anlatılarda bulunan ve üzerinden geçilen bir yerdir. Kişi ve mekân özdeşliği bu tür mekânlarda henüz tam olarak sağlanamamıştır. Diğer bir deyişle çevresel mekânlar işlenmemiş, anlaşılmamış, dönüştürülmemiş yerlerdir. Bu tür

mekânlar coğrafi bir güzergâh olmaktan öteye geçemezler (Korkmaz, 2015). Hemen bütün romanlarda sahip oldukları özellikler bakımından olaylar ve kişiler üzerinde derinlemesine etki yaratan algısal mekânlarla rastlanılmakla birlikte, olayların akışı sırasında yalnızca kendisinden bahsedilen veya olayların dışında yalnızca varlığı bilinen çevresel mekânlar da bulunmaktadır. Küçük Paşa romanında da bu türdeki mekânlarla rastlanmaktadır. Romandaki çevresel mekânları İstanbul çevresi ve köy çevresindeki mekânlar olarak iki kısımda incelemek mümkündür.

2.1. İstanbul çevresindeki mekânlar

Nişantaşı karakolu: Ali'nin İstanbul'da askerlik yaptığı yer olan bu karakol, Suat Paşa konağına yakın bir yerdedir.

Haydarpaşa: Selime İstanbul'a geldiğinde Ali'nin onu karşıladığı yerdir. Salih köye gönderildiğinde ise Matmazel Aleksandrin ve Kamil Ağa Salih'i buradan trene bindirmiştir.

Edirne: Dilaver Bey, İkinci Ordu'ya memur olduktan sonra Nüzhet Hanım ve Haldun'la birlikte buraya taşınmışlardır.

Bonmarşe ve Pazar Alman: Salih'e oyuncak almak üzere Kâmil'in gönderildiği alışveriş yerleridir.

Gümüşsuyu Hastanesi: Salih'i İstanbul'dan köye götüren neferlerden birinin frengi hastalığından dolayı tedavi gördüğü hastanedir.

Kâğıthane: Salih'in konakta yaşadığı süreçte, gezme amaçlı gidilen yerlerden biridir.

Beyoğlu: Naime Hanım'ın kıyafet alışverişi için Matmazel Aleksandrin'i gönderdiği, Avrupai tarzda kıyafetlerin satıldığı mekânlardan biridir.

Vapillon Mağazası: Beyoğlu'nda bulunan bir giysi mağazasıdır. Salih'in köye götürdüğü sandığın içinden çıkan kıyafetlerin bu mağazadan alındığı ifade edilmektedir.

Kadıköy / Hamam Sokağı: Salih'in trene bineceği günün öncesindeki gece burada Matmazel'le birlikte dostlarından birinin evinde kalmışlardır.

Feneryolu ve Erenköy: Salih'in tren yolculuğu sırasında trenin uğradığı duraklardır. Bu duraklar Salih'in konak ve köye dair düşüncelere yönelmesinde tetikleyici unsurlar olarak ele alınmaktadır. Salih trenden Erenköy'ü seyrederek hayalindeki köy ile burayı karşılaştırmıştır.

2.2. Köy çevresindeki mekânlar

Taşra: Romanda taşra genel olarak İstanbul dışındaki mekânlar için kullanılan bir ifadedir. Bunun dışında Suat Paşa, iki yıllık bir süreyle görevi gereği taşraya gönderilmiş ve burada hastalanarak geri dönmüştür.

Eskişehir: Salih'in köye yolculuğu sırasındaki durak yerlerinden biridir. Burası ayrıca merkez olarak şehirden köye geçiş yeri olarak da değerlendirilebilir.

Liva merkezi: Salih'in köyünün bağlı bulunduğu kasabadır. Bu mekân romanda iki kez karşımıza çıkmaktadır. Selime İstanbul'a gönderildiği sırada liva merkezinde bir gece mutasarrıfın konağında misafir edilmiştir. Köye yolculuğu sırasında Salih de yanındakilerle birlikte burada duraklamıştır. Liva merkezi Salih'in köyüne 5-6 saatlik mesafededir.

Yolculuk sırasında geçilen köyler: Bu köyler, çoğu yangın, zelzele, muharebe gibi yıkıcı musibetler geçirip terk edilmiş, bir daha içine insan girmemiş, taşına toprağına insan eli dokunmamış, harap ve ıssız yerlerdir (s. 69).

Rumeli, Tekirdağ, Muratlı, Farecik ve Dedeğaç: Salih'in yanındaki neferlerden biri olan Mahmut'un askerlik anılarını anlattığı sırada adı geçen yerlerdir. Bu mekânlar da yine yol ve ulaşım problemi bağlamında ele alınmaktadır.

Yemen: Ali'nin ikinci kez askere gönderildiği yerdir ancak Ali'nin bağlı olduğu taburdan kimseden bir daha haber alınmamıştır.

Köy odası: Kalacak yeri olmayan yolcular ve evinde misafir ağırlayacak yeri olmayanlar için misafirlerin ağırlandığı yerdir. Salih'in beraberindeki iki nefer ve kiracı Recep Ağa köyde burada misafir edilmiştir.

İbrahim'in evi: Selime'nin kardeşi, Salih'in de dayısının evidir. Ali askere gittikten sonra Salih'in kendisine muin olarak verilen dayısının evinde kalması gündeme gelmiştir. Fakat Salih buraya gönderilmez ve dolayısıyla yalnız küçük bir yerde bahsedilir. Bu evinde diğer köy evleri gibi oldukça fakir ve içinde yaşayanların açlıktan nefesinin koktuğu ifade edilen bir mekândır.

Çay: Köy içerisindeki bir akarsu olan çay, Salih'in köy çocuklarının öldürmeye çalıştığı bir kertenkelenin kendini can havliyle suya atıp boğularak ölüşüne şahit olduğu bir yerdir. Bu olay Haççe'nin işkencelerinden kaçıp kurtulmak isteyen ve kertenkele ile kendi yaşamında benzerlikler bulan Salih'e intihar düşüncesini hatırlatması bakımından önemlidir.

Çeşme: Köyde insanlar ve hayvanların su ihtiyaçlarını karşılamak için bir birleşme yeri olarak düşünülebilir. Bu çeşmeden su taşıyıp, Güssün'ün bezlerini yıkamak Salih'in vazifeleri arasındadır.

Namazgâh: Kenarı büyük taşlarla çevrilerek bunların iç taraflarına birkaç söğüt, kavak dikilmiş bir alandır. Yaz günlerinde köylüler burada uyku ihtiyaçlarını gidermekte veya sohbet etmektedir.

Romanda yer alan çevresel mekânlar incelendiğinde İstanbul çevresindeki mekânların daha çok zengin alışveriş mekânları olduğu, köy çevresindekilerin ise köyün fakirlik ve imkânsızlıklarını tanımlayıcı özellikte yerler olduğu görülmektedir.

Sonuç

Küçük Paşa romanı, yazarın ilk baskısında yer verdiği mukaddimeden de anlaşılacağı üzere romanın yazıldığı dönemde Anadolu köylerinin durumunu resmetmeyi hedeflemektedir. Köylerin şehir hayatından kaçmak için idealize bir şekilde sunulduğu ve mutluluk kaynağı olarak gösterilen romanların aksine, bu romanda yazar köyün ve köylünün sorunlarını siyasi, ekonomik, idari ve doğal süreçler açısından ele almaktadır. Bu sebeple İstanbul, konak çevresi ve köy tüm yönleri bakımından birbirine taban tabana zıt özellikte seçilmiştir. Salih ve Selime'nin romanın ilk bölümünde verilen konak çevresindeki yaşamı ise sonraki bölümde köyde yaşayacakları hayatın sıkıntılarının okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamada önemli bir yere sahiptir.

Özellikle köy çevresine ait mekânlar ve köy yaşantısına dair tasvirlere bakıldığında yazarın bu mekânları yakından tanıdığı anlaşılmaktadır. Roman içerisinde adı verilmeyen köy ve köyün bağlı bulunduğu şehrin ise hem yazarın Niğdeli oluşu hem de roman kahramanlarının ağız özellikleri dikkate alındığında Niğde'ye bağlı bir köy olduğu düşünülmektedir (Kudret, 1977; Hayber, 1988; Tonga, 2013). Yazarın mekâna hâkim oluşu mekân tasvirlerinin gerçekçi

ve tutarlı olmasını sağlamanın yanında, yazarın bu tasvirlerle şahsi duygu ve düşüncelerini yansıttığını da belirtmek gerekir.

Küçük Paşa romanında mekân unsurunun en güçlü yanlarından biri kişiler üzerindeki etkisi yönüyle ele alınmış olmasıdır. Romanda Selime ile Salih'in şahsi gibi görünen meseleleri doğrudan içinde buldukları çevre ile ilgilidir. Selime ve Salih'in İstanbul ve köydeki davranışları çevrelerine uyum veya uyumsuzluklarını daha iyi gösterebilmek içindir. Selime konaktaki rahat yaşayışına rağmen köye bir an önce dönmeyi arzulamaktayken, Salih içinse köye dönmek bir felaketin başlangıcıdır (Kaplan, 1997, s. 40-41).

Bilhassa köyün gerek doğal koşullar gerekse devlet yönetiminden kaynaklı içinde bulunduğu koşullar, köylü halkın kişilik özelliklerini açıklayıcı bir niteliğe sahiptir. Köylerin içinde bulunduğu durum, köylünün geri kalmışlığının nedenlerini açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Devlet baskısı ve doğa koşulları arasında sıkışıp kalan köylü kendi içine kapanık ve temel gayesi hayatta kalmak olan bir yaşam sürmektedir. Bu köylülerin dünyalarının sınırı çoğunlukla yaşadıkları köyün sınırlarını geçmemektedir. Buna karşın İstanbul yaşamı ve devlet idaresi ise her bakımdan bu köylere oldukça uzaktır. Bu bakımdan Küçük Paşa romanının bir tezli roman özelliği taşıdığı yorumu yapılabilir.

Sonuç olarak Küçük Paşa romanı, özellikle ilk dönem köy romanları açısından değerlendirildiğinde köyü ve köylü yaşamını gerçekçi bir şekilde ele almanın yanında, mekânı bir çocuk karakterin gözünden bu hassasiyetle tasvire çalışması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla roman, bahsi geçen hususlar dikkate alınarak okunmalıdır.

Kaynakça

- Andı, M. F. (1996). Türk romanında köye açılma ve Mehmed Celal'in romanları. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 2, 29-38. <https://dergipark.org.tr/pub/fsmiadeti/issue/6479/85677>
- Argunşah, H. (2006). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk romanı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 23-100. <https://dergipark.org.tr/pub/talid/issue/43477/530615>
- Eziler Kıran, A. ve Kıran, Z. (2011). *Yazınsal okuma süreçleri (4. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık.
- Hayber, A. (1998). *Ebûbekir Hâzım Tepeyran (1. Baskı)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet dönemi Türk romanında köy (3. Baskı)*. Akçağ Yayınları.
- Kavcar, C. (1976). Türk roman ve hikâyesinde köye ilk açılma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(1), 317-325. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001442
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. Kesit Yayınları.
- Kudret, C. (1971). *Türk edebiyatında hikâye ve roman I (1859-1959) (3. Baskı)*. Bilgi Yayınevi.
- Nâbizâde Nâzım. (2006). *Karabibik (Yay. Haz. Korkmaz ve F. Korkmaz)*. Çağrı Yayınları.
- Narlı, M. (2013). Romanlar ve taşralar: Türk romanında taşra algıları üzerine bir değerlendirme. *Bilig*, 64, 285-316. <https://dergipark.org.tr/pub/bilig/issue/25367/267753>
- Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekân kavramı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(7), 91-106. <https://dergipark.org.tr/pub/baunsobed/issue/50349/652093>

Okay, O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. Dergâh Yayınları.

Özgül, M. K. (2013). *Babil'le ebabil*. Kitabevi.

Paşabey-Zâde, Ömer Âli Bey (1997), *Türkmen Kızı* (Yay. Haz. M. K. Özgül). Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.

Tepeyran, E. H. (1910/2018). *Küçük Paşa* (6. Baskı). İnkılap Yayınları.

Tepeyran, E. H. (2017). *Eski Şeyler (Birinci Cilt)* (Yay. Haz. İ. Özen ve T. Özen). Dün Bugün Yarın Yayınları.

Tonga, N. (2013). Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın Küçük Paşa romanına yansıyan köy hayatı. *Gazi Türkiyat*, 13, 121-132.

<https://dergipark.org.tr/pub/gaziturkiyat/issue/6726/90429>

Extended Abstract

It is seen that the first examples of the novel genre in Turkish literature generally deal with the city life around Istanbul. It is seen that the place has moved out of Istanbul over time, and the novel type called village novel has developed, especially with the subject of rural and villages. Ebubekir Hâzım Tepeyran's novel Küçük Paşa, which was written after the first examples about the village, is one of the works that should be evaluated in the category of village novel. In the words of the author, the heartbreaking situation of the Ottoman villages in the novel is told through the eyes of a child hero. The work is evaluated as a novel that deals with the village as a whole after Karabibik. In the novel, problems such as education, health services, road and transportation, difficult natural conditions, need for fuel and financial impossibilities are described for village life. The young child, the protagonist of the novel, has lived in Istanbul until the age of seven, and then moved to village life, providing an opportunity to compare village and city life. The novel Küçük Paşa is an important work in terms of showing the effect of the village as a place on human character.

In the novel, by sending the character Selime, who grew up in the village, to Istanbul and Salih, who grew up in Istanbul, to the village, the opportunity to see and compare these two places from the eyes of outsiders was created. In the work, we come across perceptual spaces in terms of the characters' evaluation of the places they encounter for the first time. These places are basically the rich Suat Pasha Mansion in Istanbul from the eyes of Selime and a village in Anatolia from the eyes of Salih.

The mansion is a large space for Selime. With the arrival of Selime in the mansion, she has almost opened up to a new world. The mansion, with its many rooms and sections, evokes the thought that it could be lost in Selime. On the other hand, the room given to Selime is beyond the beauties he can imagine in the world when compared to the house he lived in in the village. The mansion can be considered as a spacious place for Selime in terms of making himself loved in a short time and ignoring even the rude and ridiculous peasant attitudes. In addition, Selime became more beautiful during her stay in the mansion, and some changes occurred in her external appearance.

With the growth of Salih, the mansion is started to be told around Salih. After Suat Pasha's adoption of Salih until his death, the mansion shows the characteristic of a large space for Salih. After the death of Suat Pasha, the mansion for Salih now takes on the appearance of a narrow space and is soon sent to the village.

In this part of the novel, Salih's journey until he leaves Istanbul and goes to his father's village reflects the Istanbul-village transition in terms of both the means of transportation used and the condition of the roads. Throughout the journey, it is observed that the road, space and means of transportation are gradually narrowing both perceptually and physically. It is seen that the way of the journey has changed after Eskişehir, which was one of the stops where Salih stayed during his village journey. This four-day journey is the first indication of the difficulties of village life. The journey after the center of the village is more ordeal. The road leading to the village is too narrow for the trolley to enter. In this part of the novel, it is emphasized that the state cannot provide adequate services to the villages. The author consciously chose the means of transportation and the characteristics of the road used during this journey. The farther you get from Istanbul, the more difficult the journey becomes.

The shaping of village life in the novel is basically tied to two factors, natural conditions and administrative conditions. In particular, the struggle of the villagers to adapt to the harsh nature and winter conditions and to continue their lives is at the forefront. It is emphasized that the villages are neglected by the state administration. For Salih, the places he passed through during his journey were narrowed and he was completely disappointed when he finally arrived in the village.

In the novel, although the house where Salih lives in the village is dark and pale in color, the mansion in Istanbul is depicted with bright colors besides white. Also, in contrast to the lavender-scented rooms in the mansion, the village house is a barn-scented place.

For Salih, the village is a narrow place where he suffers emotionally and physically, suppresses his character and arouses the desire to escape. The fact that he has no place to go to his desire to escape from the village connects him to this place. In addition, winter conditions also have negative effects on Salih. As a result, Salih could not belong to any place in his short life of nine years.

When the environmental spaces in the novel are examined, it is seen that the places around Istanbul are mostly rich shopping places, and those around the village are places that describe the poverty and impossibilities of the village.

As a result, *Küçük Pasha* novel, especially when evaluated in terms of first period village novels, has an important place in terms of trying to describe the place with this sensitivity from the eyes of a child character, as well as dealing with the village and peasant life in a realistic way. Therefore, the novel should be read by taking into account the aforementioned issues.